

Ahmed Yesevî'nin Mirâç-nâme'si ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Hikâyet-i Mirâc of Yesevî and It's Influences

Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN*

Özet

Hız Muhammed'in mucizelerinden biri, Allah'ın huzuruna çıkması ve onunla bir görüşme yapmasıdır. Bu ziyaret, "Mirâç" olarak adlandırılmıştır. Bu ziyareti anlatan eserlere de bir tür adı olarak "Mirâç-nâme" ismi verilmiştir. Türk edebiyatındaki ilk Mirâç-nâme, Ahmed Yesevî tarafından kaleme alınmıştır. Şiir incelendiği zaman, Yesevî'nin kendinden bir şeyler katarak konuyu genişlettiği veya zenginleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu genişletme, bazı hikmetlerinde de görülmektedir. Bu şiir, ilk olması dolayısıyla daha sonra yazılan aynı türdeki eserlere kaynaklık etmiş, bir anlamda model olmuştur. Ahmed Yesevî'nin öğrencisi Süleyman Hakim Ata'nın da aynı türde bir şiiri vardır. Onun da aynı şekilde konuyu genişlettiği görülmektedir. Buna "Mirâç'ın efsaneleştirilmesi" denebilir. Yesevî'nin şiiri ile öğrencisinin şiiri arasında, benzerlikler yanında önemli farklılıklar da yer almaktadır. Osmanlı sahası şairi Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde de bir Mirâç-nâme bulunmaktadır. Bu eser, yer yer Yesevî'nin yer yer de Süleyman Hakim Ata'nın şiirinden izler taşımaktadır. Aynı sahanın en büyük şairlerinden biri olan Yunus Emre'nin de aynı türde şiirleri vardır. İki şairden de izler taşıma durumu, Yunus'un bu şiirleri için de geçerlidir. Bu durum, Yesevî halifeleriyle birlikte söz konusu şiirlerin de Anadolu'ya gelmiş olabileceği ihtimaliyle açıklanabilir. Bu çalışmada, Yesevî'nin Mirâç-nâme'si tanıtılmakta ve aynı türün birkaç örneğiyle karşılaştırılarak incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Mirâç-nâme, Yesevî, Hakim Ata, Yunus, Süleyman Çelebi*

Abstract

One of the Prophet Muhammed's miracles is to come into God's presence and to meet with him. This journey is called "Miraj (Ascension)". The works describing this journey, as a name of the genre, are called "Mirâç-name (Book of Ascension)". In Turkish literature, first "Mirâç-name" was written by Ahmed Yesevi. When the poem is examined, it is understood that Yesevi has expanded or enriched the subject adding something. This expansion is also seen in some of his wisdoms. Due to the fact that this work is considered as the first in its field, this poem has become a source and model in a sense for later Works of the same type. Süleyman Hakim Ata who is Ahmed Yesevi's student also has a poem which is the same type. He has also expanded the subject. It could be named as "to mythologize of Miraj". The Ottoman poet Süleyman Çelebi's Mevlid also has a Mirâç-name. This work has the effect of partly Yesevi and Suleyman Hakim Ata poetry. In the same area, one of the great poet Yunus Emre also has the same type poems, and his poems also has the effects of these two poets. It could be explained by the possibility they may have arrived in Anatolia with Yesevî caliphs. In this article, Yesevi's Mirâç-name is presented and it is analysed by comparing with in comparison with several samples of the same genre.

Keywords: *Mirâç-name (Book of Ascension), Yesevî, Hakim Ata, Yunus, Süleyman Çelebi*

*Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Halk Bilimi ABD, mtemizkan@hotmail.com

I. Mirâç ve Mirâç-nâme Türü

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed'in mucizelerinden biri Mirâç hadisesidir. Hz. peygamber, bir gece Allah'ın daveti üzerine önce Mescid-i Aksa'ya gitmiş, oradan da felekleri veya gök katmanlarını geçerek Allah'a "iki yay aralığı kadar" yaklaşmış, Allah ile mahiyeti tam olarak bilinmeyen bir görüşme yapmış ve tekrar evine dönmüştür. Bu yolculuk, Kur'an'da geçmemesine rağmen "Mirâç" olarak adlandırılmış ve yerleşmiştir.

Mirâç hadisesi, pek çok Türk şairi tarafından işlenmiş ve bu hadiseyi ele alan eserlere "Mirâç-nâme" adı verilmiştir. Mirâç-nâme, "tür"ün konuyu esas alan sınıflandırmayla ilgili bir terim olmasından hareketle bir türün adı olmuş; örneklerinin fazla olması dolayısıyla da "İslamî Türk Edebiyatı"nın önemli türlerinden biri olma özelliği kazanmıştır. Manzum Mirâç-nâmeler üzerine çalışan Metin Akar, hece vezniyle yazılmış bilinen en eski Mirâç-nâme'nin Süleyman Hakim Ata'ya ait olduğunu belirtse de [Akar 1987: 96], daha sonra yapılan çalışmalarla Ahmed Yesevî'nin de Mirâç-nâme yazdığı anlaşılmıştır. Süleyman Hakim Ata, Yesevî'nin üçüncü halifesi olmasından dolayı ondan sonra yaşamış ve -en azından- yazmış olmalıdır. Bu bilgiye dayanarak, Ahmed Yesevî'nin, ilk Müslüman Türk mutasavvıfı olması dolayısıyla İslamî Türk Edebiyatı'nın ilk Mirâç-name şairi olduğunu da söylemek, herhalde yanlış olmayacaktır. Bu çalışmadaki amaç, önce Yesevî'nin Mirâç-nâme'si tanıtmak, sonra da edebiyatımızın önde gelen birkaç şairinin aynı türdeki şiiriyle karşılaştırmalı olarak inceleyip bu şiirler üzerindeki etkisi değerlendirmektir.

II. Ahmed Yesevî'nin Mirâç-nâme'si

Ahmed Yesevî, söz konusu şiirine Hz. Muhammed övgüsüyle başlamakta, Mirâç hadisesini anlatmaya başlamadan önce, iki dörtlükte Hz. Peygamber'in methini yapmaktadır. İlk dörtlükte, onun "âlemlere rahmet olarak gönderildiğini" haber veren ayeti kısmen iktibas etmektedir. İkinci dörtlük, anlam olarak biraz daha zengindir. Yesevî, Allah'ın ona Mirâç'ı bağışladığını söyleyerek -adeta Mevlid'in habercisi gibi- onun diğer peygamberlerden üstün veya farklı olduğuna işaret etmekte ve yine bir ayetten kısmi iktibas yapmaktadır. Bu ayet de Hz. Muhammed hakkındadır. Yesevî, onun hakkında inmiş olan ayeti başına giydirilmiş bir taç olarak ifade etmektedir. Kısmen iktibas edilen bu ayetler ve özellikle de birincisi, edebiyatımızda sık tekrar edilen ayetler arasındadır. Bunda da muhtemelen Yesevî'nin büyük etkisi vardır.

Şair, Mirâç'ı anlatmaya Cebrail'in Hz. Muhammed'e Burak'ı getirdiğini söyleyerek başlamaktadır. Hz. Muhammed, Burak'a binip uçarak Hind ve Irak'ı geçmiş ve Mescid-i Aksa'ya varmıştır. Bütün ruhlar orada toplanmış ve hep birden onu tebrik etmişlerdir. Daha sonra Cebrail onu alıp havalanmış, Hz. Peygamber "Sidretü'l-münteha"ya "hemen" varmış ve Cebrail tarafından ululanmıştır. Buradaki "Sidretü'l-münteha" ifadesi de, yine bir ayetten iktibastır. Cebrail tarafından ululanması ise, muhtemelen, daha sonra kaleme alınmış olan eserlerde Cebrail'e atfedilen "Bundan sonra yalnız gideceksin, bir adım daha atarsam yanarım." şeklindeki cümle ile verilen mesajın muhatabı olmasıdır. Nitekim, sonraki dörtlükte Cebrail'in öteye geçemediği, Mikail'in gelip Burak'ın yularını aldığı ve bir süre sonra onun da yorulduğu ifade edilmektedir. İsrail, Hz. Muhammed'i alarak Cennet'e uçmuş, Hz. Muhammed Cennet'te dolaşmış ve İsrail feryat edip o makamda kalmıştır (Bir sonraki makama geçememiştir). Bir sonraki makam, Arş'tir. Arş, Allah'ın istiva ettiği (yerleştiği, egemenliğini kurduğu) yerdir. Hz. Muhammed, işte bu makama ayak basmıştır. O, Arş'a ayak bastığında "naleyne"ni çıkarmak istemiş; bu sırada "naleyne" ile ayak basmasını isteyen bir nida işitmiştir. Hak tarafından gelen başka bir nida "Erini" ifadesidir. Bu ifade de bir ayetten yapılmış tek kelime bir iktibastır.

Allah, ona "Habibim" diye hitap etmiş, yaklaşmasını istemiş ve kendisini sırrına mahrem kılacağını da eklemiştir. Yesevî, onun ayak bastığı bu makamda Allah'tan başka kimsenin bulunmadığını ısrarla, yemin ederek vurgulamakta ve böylece İslam Peygamberi'nin büyüklüğünü ima yoluyla ifade etmiş olmaktadır.

Yesevî, burada Mirâç'ı anlatmaya ara verip okuyucuya öğüt vermeye başlamaktadır. Mirâç hadisesini anlattığı sözlerini "bal" a benzetmekte ve iyi bilinmesini tavsiye etmektedir. Bu sözler, münafıklar içinse bir melal [hüzün, keder]dir. Hz. Peygamber'in "has ümmet"inden "Mustafa'nın Mirâcı"na kulak vermesi, bir başka isteğidir. Çünkü, bu hadiseye kulak verenlerin gönlü arınır ve sudan daha ak hâle gelir. Şair, bu hadiseyi dinleyenlerin de "bulak" gibi ağlamları gerektiğini belirtmektedir:

*mustafânı mi'râcığa salgıl kulak
kim işitse köngli bolğay hûb sudın ak
çın ümmet sin iştip yığla misl-i bulak
çın ümmet sin iştip dürûd ayting dôstlar* [Eraslan 1983: 266]

Gözyaşı dökmek, tasavvufta "maddî varlıktan arınmak" demektir ve bu yüzden de yüceltilir. Ahmed Yesevî, bu mısralarıyla Fuzulî ve Mahtumkulu başta olmak üzere yüzlerce şairi haber verir gibidir.

Yesevî, tekrar Mirâç'ı anlatmaya başlamaktadır: Allah, Resûl'üne kendisine misafir olup geldiğini söyleyip ne kadar dileği varsa söylemesini ister. Hz. Muhammed'in dileği, "âsî ümmeti"dir. O, "senden rahmet, benden şefkat" diyerek kırk yaşını rahmet kılmasını ister. Burada tam bir açıklık yoktur. Şiirin bundan sonraki kısmından da anlaşılabilirliği üzere, Hz. Peygamber, kırk ve diğer yaşları ümmeti için dilemektedir. Bu dileğin kabul edildiği kendisine bildirilir ve daha çok şey istemesi söylenir. O da, kırk yaşını elliye çıkarır. Bu dileği de kabul olunur ve yine "köp köp tile hâcetingni kılay kabûl" [Eraslan 1983: 268] hitabına muhatap olur. Bunun üzerine de almış yaşı diler. Allah'ın, onun bu dileğine verdiği cevabı dile getiren dörtlük, tasavvuf terimlerine yer vermesi dolayısıyla önemlidir:

*hudâ aydı hâcetingni ayding manga
hoşnûd bolğilimdi mindin yâ mustafâ
min râzî min sin hem mindin bolğil rızâ
çın ümmet sin iştip dürûd ayting dôstlar* [Eraslan 1983: 268]

Bu dörtlükte, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "yedi nefis" veya "nefsin yedi makamı"ndaki "râziyye" ve "marziyye" makamları söz konusu edilmektedir. Hatırlanacağı gibi, bu terimler, kulun Allah'tan ve Allah'ın da kulundan razı olmaları hâlini ifade ederler. Yesevî'nin, bunları (Allah'a) elli veya yetmiş yaş için değil de altmış yaş için söyle(t)mesi, Hz. Peygamber'in altmışlı yaşlarda vefat etmesiyle ilgili olmalıdır.

Dilemeye devam eden Hz. Muhammed, bu defa yetmiş yaş talep eder. Allah, onun bu talebini de kabul ettiğini belirtip kıyamet günü rahmetini onlara saçacağını söyler. Bundan sonraki dörtlük de, tasavvufun "sosyal" boyutuna işaret etmesi bakımından dikkate değer bir örnektir:

*yitmiş yıldur manga bende sanga ümmet
zen ü ferzend üçün çikken renc ü külfet
ol bendemge min birmes min aslâ zahmet
çın ümmet sin iştip dürûd ayting dôstlar [Eraslan 1983: 270]*

Dörtlüğün ikinci ve üçüncü mısralarında Allah, çoluk çocuğu ve eşi için sıkıntı çeken ve çeşitli külfetlere katlanan kullarına asla zahmet vermeyeceğini söylemektedir. Bu nokta önemlidir; çünkü Ahmed Yesevî'de ve onun Anadolu'daki temsilcisi durumunda olan Yunus'taki tasavvufun sosyal boyutu, daha sonra -oldukça- azalmıştır.

Hz. Muhammed'e hitap etmeye devam eden Allah, özet olarak şunları ilave etmektedir: Kulum yetmiş, seksen, doksan yaşına ulaşsa da, ben günahlarını bağışlarım. Sen üzülme. Kulum yaşadığı zaman, hoca (kadı) ona berat yazısı (fetva) verir. Yani pek çok mükellefiyetinin (sorumluluğunun) kalktığını söyler. Kulunun verdiğini benim vermemem çok ayıp olur, Habibim sen hoşnut ol...:

*kul karısa hâce birür hatt-ı berât
bendem birse min birmesem manga uyat
ey habîbim hoşnûd bolğılsin bolğıl şâd
çın ümmet sin iştip dürûd ayting dôstlar [Eraslan 1983: 270]*

Bu dörtlüğün ilk iki dizesi, oldukça orijinaldir. Dinî anlamda kulun mükellef olmasının şartı, "âkil ve bâliğ" olmaktır. Bedenen yapılan ibadetler için de sağlıklı olmak şarttır. Yaşlanan insanların akıl ve beden sağlığında azalma olması, hayatın doğal bir sonucudur. Dolayısıyla, bazı mükellefiyetlerden muaf olmaları hususunda kadılar fetva verebilir. Allah, bağışlayıcılığını ifade etmek üzere, kulunun verdiğini kendisinin vermemesinin ayıp olacağını beyan etmektedir. Böyle mısralarla diğer şairlerde pek fazla karşılaşmamaktayız. Bu durum, Yesevî'nin Allah tasavvurunun farklılığıyla yakından ilgilidir.

Sonuç olarak Yesevî, Mirâç-nâme'sinde, ağırlıklı olarak Hz. Muhammed övgüsü, Hz. Muhammed'in Allah'a olan yakınlığı, diğer peygamberlerden üstünlüğü ve ümmetine olan düşkünlüğü ile Allah'ın -özellikle- kullarına karşı olan bağışlayıcılığı üzerinde durmaktadır.

III. Etkileri

Ahmed Yesevî, Mirâç-nâme'si yanında birkaç hikmetinde de Mirâç konusuna değinmektedir. Bunlardan biri, Hz. Alî övgüsünden ibaret olan şiiridir. Burada, Hz. Alî'nin Mirâç'ta Hz. Muhammed'e yar olduğunu söylemekte ve Hz. Alî için de "Allah'ın arslanı" sıfatını kullanmaktadır. "Mirâç" ve "Hak arslanı" ifadelerinin bir mısradaki bir araya gelmesi, anlamlıdır. Bu, Bektaşî edebiyatında çok sık dile getirilen "Hz. Alî'nin yedinci felekte Hz. Muhammed'in karşısına aslan suretinde çıktığı ve ondan bir nişan almadan daha ileri geçmesine izin vermediği inancı"nın çağrıştırmaktadır:

*Törtünçisi yâr bolgan şîr-i Hudâ Alidür
Hem mirâcdâ yâr bolgan şîr-i Hudâ Alidür [Bıce 1993: 63]*

Hatayî ve Kul Himmet adına kayıtlı olan şu dörtlük, Yesevî'nin bu beyitinin bir tekrarı ve yukarıda söz konusu ettiğimiz inancın biraz abartılmış veya aşırıya kaçmış ifadesi durumundadır:

*Yedinci felekte arslan görünen
Hatemin ağzına veren sır eden
Gelüb kırklar ile cemde bulunan
Cümlesine serdar olan Ali'dir [Bırdoğan 1991: 91]*

Şah Hatayî'nin, türünün Alevî-Bektaşî edebiyatındaki güzel örnekleri arasında olan bir Mirâç-nâme'si bulunmaktadır. Semah törenlerinde bu şiirin okunması, bir gelenek hatta bir kural hâline gelmiştir. Bu şiirde, Yesevî'nin etkisi az da olsa görülmektedir. Yesevî'deki "hudâvendim atâ kıldı anga mi'râc" ve "evel cibrîl alıp kıldı anga burâk" (262) şeklindeki mısralar, Hatayî'de,

*"Geldi Cebrail çağırdı yâ Muhammed Mustafa
Hak seni Mirac'a okudu divana kadir Hudâ" [Bırdoğan 1991: 163]* şeklindedir. Yine Divan-ı Hikmet'te,

*"hakka karap koydı kadem resûlu'llâh
hakdın özge hiç kim yokdur anda hemrâh
mundağ makâm hiç kimge yok va'llâh bi'llâh
çın ümmet sin iştip dürüd ayting döstlar" [Eraslan 1983: 264]* şeklinde kayıtlı olan dörtlük, Hatayî'nin na'tında yer alan şu beyitin kaynağı gibidir:

*Kaldı Sidretü'l-müntehâ geçding felekden tâ zemîn
Kim yeter bu kadar Hakk'a müntehâdur yâ Nebî [Memmedov 1996: 8]*

İslamî Türk Edebiyatı'nın âbide eserlerinden biri olan Mevlid'de, hatırlanacağı üzere bir Mirâç-nâme vardır. Yesevî'nin Mirâç-nâme'si ile Süleyman Çelebî'nin söz konusu eseri arasındaki benzerlikler dikkati çekmektedir. Yesevî'nin yukarıdaki dörtlüğü, Mevlid'de

*Anda ol gördüğün âdem görmedi
Kimse hem ol irdüğine irmedî [Timurtaş 1980: 44]* ve Ahmed Yesevî'ye ait olan

*evel cibrîl alıp kıldı anga burâk
burâk minip kıldı hazret ming tumturak [Eraslan 1983: 262]* şeklindeki mısralar da, Süleyman Çelebî'nin Mevlid'inde "*Cebrail cennetden ırgürdi Burak*" [Timurtaş 1980: 44] ve "*Cebrail tutdı Burak bindi anâ*" [Timurtaş 1980: 45] şeklindedir. Yine Ahmed Yesevî'nin,

*aksâ barıp tüşti körüng anda server
yığıldılar cümle rûhlar ol peyğamber*

*mübârek bâd kıldı rûhlar anda yekser
çın ümmet sin iştip dūrûd ayting dôstlar* [Eraslan 1983: 262] hâlindeki dörtlülüğü,

Mevlid'de,
*Yolda çok dürlü acâib gördi hem
Geldi Kuds'e irdi vü urdı kadem*

*Enbiyâ ervâhı hâzır geldiler
Mustafâ'ya cümle ikrâm kıldılar* [Timurtaş 1980: 45] hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde, Divan-ı Hikmet'teki;

*kança bolsa hâcetingni ayğıl manga
kılıp hoşnûd hâcetingni birey sanga* [Eraslan 1983: 266] şeklindeki mısralar ise,

Mevlid'de,
Her ne hâcet dilesen makbûldür

Cümle maksûdun senün mahsûldür [Timurtaş 1980: 47] olarak tekrar edilmiş gibidir. Beyiti daha iyi anlayabilmek için, "makbûl" kelimesinin "kabul edilmiş" ve "mahsûl" kelimesinin de "tahsil edilmiş, ele geçmiş" anlamlarına geldiğini hatırlamakta fayda vardır.

Ahmed Yesevî'nin söz konusu şiiri ile Süleyman Çelebî'nin şiiri arasında, benzerlikler yanında farklılıklar da bulunmaktadır. Bunların en kayda değer olanı, Yesevî'de gökyüzüne yükselişin Burak; Süleyman Çelebî'de ise, "nurdan nerdübân" ile gerçekleşmiş olmasıdır.

Ahmet Caferoğlu'nun Harezmi'de "halk ruhuna ve şivesine yakın bir tarzda, geniş bir edebiyatın inkişaf ettirilmesi"ndeki hizmeti dolayısıyla [Caferoğlu 1984: 109] Ahmed Yesevî ile birlikte ismini andığı, Ahmed Yesevî'nin üçüncü halifesi olan Süleyman Bakırganî'nin de bir Mirâç-nâme'si bulunmaktadır. "Yesevî şiirleri fihristi"nde bulunan 474 şiirden 42 tanesinin sahibi olan Bakırganî'nin, [Togan 2000: 266] öğrencisi olması sebebiyle bütün şiirlerinde hocasının etkisi altında kalmış olması, son derece normaldir. Ahmed Yesevî'nin Mescid-i Aksa'ya girişini anlatan

*aksâ barıp tüşti körüng anda server
yığıldılar cümle rûhlar ol peygamber* [Eraslan 1983: 262] şeklindeki mısralar, Bakırgan Kitabı'nda,

Resûl mescidge kirdi peygamberlerni kördü

Barça turup olarga anda selâm kıldı-ya [Eraslan 1979: 251] şeklindedir. Her iki şairde de, Hz. Muhammed övgüsü sırasında ayet iktibası söz konusudur. Yesevî, "... rahmeten li'l-âlemîn" ve "le-amrük" iktibaslarını yaparken, Bakırganî "kabe-kavseyn" iktibasını yapmaktadır. Ayrıca; Cebrail'in Burak ile Hz. Muhammed'e gelişi, Mescid-i Aksa'da kılınan namaz ve Hz. Muhammed'in Arş'a vardığında na'leynini çıkarmak isteyip Allah'ın "çıkarmamasını" söylemesi ve Hz. Muhammed'in Mirâç'ına kulak vermenin gönülleri temizleyeceği... Yesevî'de ve Süleyman Hakim Ata'da ortak olan hususlardır. Mirâç'ta Hz. Muhammed'in ümmeti için istedikleri ve bunların Allah tarafından kabul edilmesi de, iki şairde hemen hemen aynıdır. Yesevî'nin;

*kança bolsa hâcetingni ayğıl manga
kılıp hoşnûd hâcetingni birey sanga* [Eraslan 1983: 266]

*tilegening kabûl kıldım yâ hak resûl
sin ayitkening kabûl kıldım bolma melûl* [Eraslan 1983: 268] şeklindeki beyitleri, Hakim Ata'da;

*Eytir: "Resûl, tilegil, bu dem hâcet vaktıdır
Ni hâcet, kim tileseng, Kabul kılay!" tidi-ya* [Yahin 2000: 179]

*"Eyâ dostum Muhammed neçe aytur sen ümmet
Ümmetlering yazukın keçürdüm dedi-ya"* [Eraslan 1979: 253] şeklindedir.

Ahmed Yesevî'nin Mirâç-nâme'si ile Süleyman Hakim Ata'nın Mirâç-nâmesi arasındaki farklar da, dikkatimizi çekmektedir. Bu farklar, Mirâç'ın kısa zamanda ne kadar değiştiğini veya ne kadar hızla efsaneleşti(rildi)ğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu farklardan bir kısmını şöyle özetlemek mümkündür:

III. 1. Yesevî'de, Burak'ın tasviri ve Hz. Muhammed ile -âdeta- pazarlık yapması yoktur; Süleyman Hakim Ata'da ise, genişçe vardır.

III. 2. Hakim Ata'daki "Mescid-i Aksa'ya giderken sağ ve sol yanından gelen ses", karşılaştığı dört kadehteki dört içecek ve dört kıyafet, Yesevî'de bulunmamaktadır.

III. 3. Yesevî, Arş'ın Sidre'den sonraki makam olduğunu; Hakim Ata ise, Sidre'nin Arş'tan sonra geldiğini ifade etmektedir.

III. 4. Arş'a kadar olan yolculuk, Ahmed Yesevî'de özet olarak; Hakim Ata'da ise oldukça detaylı olarak anlatılmaktadır.

III. 5. İki eser arasındaki en önemli farklardan biri de, Yesevî'de yolculuğun Burak ile; Hakim Ata'da, Süleyman Çelebî'de olduğu gibi, "nurdan merdiven" ile yapılmasıdır.

III. 6. Cebrail, Yesevî'de Arş'ta; Hakim Ata'da ise Arş'tan sonra gelen Ufk makamında kalır, daha ileriye geçemez.

III. 7. Allah'ın Hz. Muhammed'e hitaben "Ne getirdin?" sorusu ve bu soruya Hz. Peygamber'in verdiği cevap, Yesevî'de bulunmamasına karşılık Hakim Ata'da vardır.

III. 8. "Levlâke lemâ halektü'l-eflâk" hadisi, Yesevî'de bulunmamakta, Hakim Ata'da ise bulunmaktadır.

III. 9. Cennet ve cehennem tasviri, Yesevî'de bulunmamasına karşılık Hakim Ata'da vardır.

III. 10. Mirâç dönüşü, yine Yesevî'de bulunmamasına karşılık Hakim Ata'da vardır.

III. 11. Kanaatimizce, iki şiir arasındaki en önemli fark, Yesevî'de bulunmamasına rağmen Hakim Ata'da var olan "Hz. Peygamber'in cehennemde annesi ve babasını görmesi"dir. Hz. Muhammed, cehennemi gezerken orada atası ile annesini görür. Onlar, kendine "Bizi burada koma." derler. Bu sırada, "Ya atanı, ananı ya da ümmetini sev." nidası duyulur ve İslam Peygamberi, ümmetini tercih eder:

*Hâviyening içide iki kimerseni kördi
Tanıp ata anasın tang acâyib kaldı-ya*

*Otdın idi keşleri katrân erdi tonları
Nâle kılıp kim olar rahim kılğıl dedi-ya*

*Bizni munda koymağıl Hudâyıngdın tilegil
Nevmîd koyup gitmegil eyâ ferzend dedi-ya*

*Resûl bu sözni eşitti köngli perîşân boldı
Hakdın nidâ ayıldı bularnı koy dedi-ya*

*Kildi nidâ-yı Cebbâr ay sıvgülüg habîbim
İki dost bir köngülge hergiz sığmas dedi- ya*

*Eyâ dostum Muhammediki işning birin kıl
Ata anangrı degil veyâ ümmet dedi-ya*

*Atadın hem keçer men anadın hem keçer men
Ümmetlerim tiler men afiv kılğıl dedi-ya [Eraslan 1979: 254-255]*

Burada, Hz. Muhammed'in ümmetine olan bağlılığı veya düşkünlüğü vurgulanmak istenmiştir; ancak, Müslümanlara Peygamber'in bu ilgisine lâyık olmaları yönünde bir tavsiye de hissedilmektedir. Ayrıca, ilahî adaletin doğruluğuna da dikkat çekilmek istenmiş olmalıdır.

Ahmed Yesevî'nin söz konusu şiiri ile onun Anadolu'daki öğrencisi diyebileceğimiz Yunus Emre'nin Mirâç-nâme'sindeki ortaklık veya benzerlikler de, az değildir. Cebrail'in Burak'ı getirmesi, Yunus'ta da Yesevî'de de hemen hemen aynıdır. Yunus, Allah'ın davetini bildirmesini ekleyip Burak'ın kısa bir tasvirine de yer vererek şöyle der:

*Muhammet'e bir gece Çalap'tan indı Burak
Cebrâil aydur hocam Mi'râc'a kığırdı Hak*

*Gitdi Cibrîl Hazreti getirdi Burak atı
Nurdan idi hil'atı gözü gevher yüzü ak [Tatçı 1991: 114]*

Süleyman Hakim Ata'nın aksine, Hakk'ın huzuruna olan yolculuk Yunus'ta da Burak ile gerçekleşir. Allah'ın Hz. Muhammed'e gösterdiği yakınlık da, her iki şairde hemen hemen aynıdır. Yesevî, söz konusu yakınlığı

*hak sarıdın nidâ kildi erinî meni
ey habîbim manga karîb kilgil beri*

mahrem kılay hâs sırrımğa sini
çın ümmet sin iştip dūrūd ayting dōstlar [Eraslan 1983: 264] şeklindeki mısralarla ifade ederken, Yunus;

Çün geçti felekleri ün geldi kim gel beri
Kaldırdım perdeleri heman cemâlime bak

Dîdarım sana ayan gösterem belli-beyân

İn Burak'dan ol yayan Arş'ıma bas bir ayak [Tatçı 1991: 115] şeklinde ortaya koymaktadır. Yine Yesevî'nin yedi veya sekiz dōrtlükte uzun uzun anlattığı "pazarlık", Yunus "Ümmetiyyçün çalıştı oldur Resûl-i Mutlak" [Tatçı 199: 115] ya da "Ümmetini toyladı arşa henüz varıcak" [Tatçı 199: 114] gibi tek mısralarla anlatsa da, anlattığı şey aynıdır.

IV. Sonuç

Ahmed Yesevî'nin Mirâç-nâme'si, türünün ilk örneğidir. Mirâç, bu ilk örnekte bile, Kur'ân'da ve hadislerde bildirilenden çok farklı bir çerçevede, genişletilmiş ve zenginleştirilmiş bir hâlde sunulmaktadır. Bu durumu "efsaneleştirme" olarak adlandırmak mümkündür. Türün ikinci örneği, -bildiğimiz kadarıyla- Yesevî'nin öğrencilerinden biri olan Süleyman Hakim Ata'nın Mirâç-nâme'sidir. Bu şiir, Yesevî'nin şiiriyle büyük ölçüde benzer olmakla birlikte, bazı farklılıklar da taşımaktadır. Hz. Muhammed'in atasını ve anasını cehennemde görmesi ve onların kendisinden yardım istemesi..., söz konusu farklılıkların en önemlisi, en dikkate değer olanıdır. Anadolu veya Osmanlı sahası şairleri tarafından kaleme alınan Mirâç-nâmelerde, Yesevî etkisi daha belirgindir; ancak, bu şiirler Süleyman Hakim Ata'dan da izler taşımaktadır. Hataiyi başta olmak üzere Bektaşî şairlerde ise, Yesevî etkisi hissedilse bile Mirâç'ın iyice değiştirildiği ve böylece söz konusu efsaneleştirmenin en uç noktaya taşındığı çok açık olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAR Metin [1987]. *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- BİRDOĞAN Nejat [1991]. *Şah İsmail Hatai*. İstanbul: Can Yayınları.
- CAFEROĞLU Ahmet [1984]. *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- ERASLAN Kemal [1979]. "Hakim Ata ve Mi'râc-nâme'si", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı*, S. 10, Fasikül 1, Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, ss 243-304.
- ERASLAN Kemal [1983]. *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- MEMMEDOV Azizaga [1966]. *Şah İsmail Hatai-Eserleri, C. I*, Bakı: Azerbaycan İlimler Akademiyası Neşriyatı.
- TATÇI Mustafa [1991]. *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri [1980]. *Mevlid*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- 📖 TOGAN Zeki Velidi "Yeseviliğe Dair Bazı Yeni Malûmat", (haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı) [2000]. *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. ss 263-269.
- 📖 YAHİN Ferit [2000]. *Bakırğın Kitabı*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.